

9. Основи психології : [підручник] / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К. : Либідь, 1997. – 632 с.
10. Островська К.О. Взаємозалежність самооцінки та ціннісних орієнтацій молодших школярів / К.О. Островська // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. – К. : Запоріжжя ; Одеса, 2002. – Вип. 15. – С. 117–123.
11. Савицька О.В. Умови та діагностика розвитку рефлексії в підлітковому віці / О.В. Савицька // Психологія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – Вип. 2 (5). – С. 96–103.
12. Савчин М.В. Вікова психологія : [навчальний посібник] / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
13. Фіцула М.М. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М.М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
14. Шугай М.А. Психологічний аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психол. наук / М.А. Шугай. – Рівне, 2002. – 24 с.
15. Щербань П. Національне виховання в сім'ї / П. Щербань. – К. : Борівітер, 2000. – 234с.

УДК 159.964.21:378

МЕХАНІЗМИ Й ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Мухіна Л.М., викладач
кафедри психології

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті здійснено теоретичний огляд наукової літератури з проблеми формування конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми формування конфліктологічної компетентності. Установлено, що конфліктологічна спроможність особистості є запорукою конфліктостійкості особистості. Визначено загальні блоки формування конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: компетентність, конфліктологічна компетентність, «конфлікт – метод», компетентнісний підхід, конфліктогенна ситуація, конфліктоспроможність, конфліктостійкість, професійна підготовка, учитель, стресостійкість.

В статье осуществлен теоретический обзор научной литературы, касающейся проблемы формирования конфликтологической компетентности будущего учителя. Обоснована актуальность исследования проблемы формирования конфликтологической компетентности. Установлено, что конфликтологическая способность личности является залогом конфликтостойкости личности. Выделены общие блоки формирования конфликтологической компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: компетентность, конфликтологическая компетентность, «конфликт – метод», компетентностный подход, конфликтотенная ситуация, конфликтоспособность, конфликтостойкость, профессиональная подготовка, учитель, стрессостойкость.

Mukhina L.M. THE MECHANISMS AND MEANS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE

The article presents a theoretical review of the scientific literature on the issues of formation of the conflictological competence of a future teacher. The relevance of the research problems of formation of conflictological competence has been substantiated. It was established that the person's conflictological ability is the key to person's resistance to conflict. The general blocks forming a future teacher's conflictological competence were defined.

Key words: competence, conflictological competence, «conflict – method», competence approach, conflicting situation, conflictological ability, resistance to conflict, professional training, teacher, resistance to stress.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає кризовий стан. Брак висококваліфікованих спеціалістів відзначається в усіх його сферах. Така ситуація зумовлена тим, що очікування молодого спеціаліста не завжди збігаються з реаліями його професійної діяльності. Це є сприятливим підґрунтям для виникнення та розвитку конфліктогенних і конфліктних ситуацій, міжособистісних і внутрішньоосо-

бистісних конфліктів. Також це є наслідком неналежної професійної підготовки. Саме тому важливим є формування конфліктологічної компетентності майбутніх викладачів на етапі їхньої професійної підготовки до педагогічної діяльності в умовах вищого навчального закладу.

Розуміння того, що конфліктологічну компетентність необхідно формувати в процесі підготовки спеціаліста, породжує завдання

теоретичного, методичного й організаційного забезпечення конфліктологічної освіти. Конфліктологічна компетентність набувається спеціалістом разом із досвідом роботи. Цей процес є досить довготривалим і потребує значної кількості часу.

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах високої та жорсткої конкуренції молодий фахівець його не має. На нашу думку, одним із пріоритетних завдань вищого навчального закладу є формування й розвиток соціально-психологічної, професійної та конфліктологічної компетентності майбутніх учителів. Лише компетентний спеціаліст є конкурентоспроможною особистістю. Саме тому основними механізмами й засобами формування та розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, на нашу думку, є тренінги, ситуативні завдання, ділові й рольові ігри, проблемні дискусії.

Ступінь розробленості проблеми.

У психолого-педагогічній літературі проблема конфліктологічної компетентності відображена в численних роботах видатних науковців, а саме: психологічна сутність виникнення та розв'язання конфліктів (Ф. Бородкін, М. Войтович, Є. Головаха, О. Донченко, А. Ішмуратова, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Н. Пов'якель, Б. Хасан, Н. Чепелева, Т. Чистякова, Н. Коряк, Л. Петровська) [6; 8; 12]; підготовка до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту (С. Ємельянов, Ю. Костюшко) [5]; готовність до виконання професійних конфліктологічних завдань (З. Дринка); формування конфліктологічної компетентності (Г. Бережна, М. Бондаренко, О. Денисов, О. Єфімова, А. Лукашенко) [1; 10].

У дослідженнях Ф. Глазл доходить висновку, що розвиток конфліктоспроможності сприяє розвитку конфліктостійкості особистості [4]. Г. Болтунова розкрила практичний складник конфліктологічної компетентності [2]. І. Ващенко та М. Кляп виокремили функції формування конфліктологічної компетентності під час професійної підготовки майбутніх фахівців [3]. С. Філь виділено етапи формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій [10; 11].

Сучасні дослідження висвітленої проблеми є досить ґрунтовними. Проте, на нашу думку, не існує чіткого виокремлення механізмів і засобів формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі механізмів і засобів формування конфліктологічної компетентності як склад-

ника професійної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок праці висуває досить жорсткі вимоги до молодих фахівців. Однією з них є конкурентоспроможність, основою якої є висококваліфікованість і конфліктологічна компетентність особистості.

На думку відомого вченого Ф. Глазла, конфліктологічно компетентною є конфліктоспроможна особистість. Конфліктоспроможні особистості, з одного боку, не дозволяють утягнути себе в конфлікт, а з іншого – володіють практичними методами та навичками, за допомогою яких можуть віднайти підхід до своїх опонентів чи інших конфліктуючих сторін [4]. Вивчаючи конфліктоспроможність особистості, Ф. Глазл зосереджується на її суб'єкті.

Зупиняючи свою увагу на цій позиції, ми доходимо такого висновку. Конфліктоспроможною є особистість, яка володіє достатнім рівнем знань про конфлікт і може вдало використовувати набуті знання й уміння в реальних ситуаціях. Кожна сторона розглядає і сприймає конфліктну ситуацію по-різному. Саме тому суб'єкт повинен володіти чітким розумінням того, які механізми сприяють посиленню конфлікту й ускладнюють ситуацію. Для «безболісного» виходу всіх сторін із конфлікту корисним є конструктивне вираження своїх намірів, переживань та очікувань. Це призводить до пояснення позицій конфліктуючих сторін без суттєвого погіршення ситуації. Ефективним засобом для пояснення своєї позиції й ситуації загалом є використання прийомів активного слухання в процесі спілкування. Проте ми вважаємо, що насамперед особистість повинна чітко диференціювати в собі та оточуючих конфліктні вияви якомога раніше. Така диференціація сприятиме можливості вчасного й ефективного запобігання конфлікту.

Ф. Глазл стверджує, що конфліктоспроможність особистості сприяє її конфліктостійкості. Конфліктостійкі особистості здатні до формування суспільства, яке спроможне конструктивно працювати та розвиватися в сучасних напружених умовах [4].

Ми не можемо не погодитися із цією точкою зору, оскільки особистості, які не є конфліктоспроможними й конфліктостійкими, мають вищий рівень емоційного та професійного вигорання.

За визначенням І. Ващенко, конфліктостійкість особистості виявляється як здатність людини оптимально організувати свою поведінку в складних ситуаціях соціальної взаємодії й безконфліктно вирішувати міжособистісні проблеми [3].

Спираючись на це твердження, ми розуміємо, що особистість із чіткою організацією власної діяльності й поведінки є більш конфліктостійкою. Це пов'язано з тим, що в такій особистості не вистачає часу на дріб'язкові міжособистісні проблеми. Неорганізована діяльність особистості сприяє тому, що в особистості підвищується рівень вразливості до конфліктних ситуацій.

Навчальний процес як один із видів діяльності особистості дійсно являє собою конфліктне середовище. Ще В. Сухомлинський так писав про конфлікти в школі: «Конфлікт між педагогом і дитиною, між учителем і батьками, педагогом і колективом – велике лихо школи. Найчастіше конфлікт виникає тоді, коли вчитель думає про дитину несправедливо. Думайте про дитину справедливо – і конфліктів не буде. Уміння уникати конфлікту – одна зі складових педагогічної мудрості вчителя. Застерігаючи від конфлікту, педагог не лише зберігає, а й створює виховну силу колективу» [9, с. 413].

Важливим завданням, яке постає перед студентом у процесі його професійної підготовки, є формування конфліктологічної компетентності.

Аналізуючи наукову літературу стосовно цього питання, ми віднаходимо свідчення того, що І. Ващенко та М. Кляп виділяють функції, які відображають реалізацію процесу формування конфліктологічної компетентності під час професійної підготовки майбутніх учителів [3]. До цих функцій належать інформативна, прогностична, мобілізаційна, ціннісна, регулятивна, рефлексивна, інтегративна.

Вияв інформативної функції ми вбачаємо в здатності конфліктуючих сторін до неоднозначного трактування конфліктної взаємодії й бачення перспектив її вирішення. Також вона відображається у виокремленні позитивних ознак конфлікту та об'єктивній оцінці наявних фактів, інформації, знань або уявлень про реальність.

Реалізація прогностичної функції, на нашу думку, розкривається в здатності суб'єкта до застосування різноманітних технік для мінімізації деструктивних форм конфлікту й переведення їх у позитивне русло.

Мобілізаційна функція формування конфліктологічної компетентності має місце лише тоді, коли особистість розглядає конфлікт як невід'ємний складник життя, не уникає конфліктної взаємодії. Повсякденне життя особистості досить насичене конфліктами, конфліктними ситуаціями. Конфліктогени постійно супроводжують людину в її соціальній взаємодії.

Здатність особистості змінювати своє ставлення до конфлікту в умовах розширення контактів, діяльності є виявом ціннісної функції. Якщо особистість не має можливості змінити ситуацію, яка склалася, конструктивним шляхом виходу з неї є зміна свого ставлення до цієї ситуації. Усе, що відбувається в нашому житті, є швидкоплинним. Особистість постійно розширює та змінює коло своїх контактів, що в майбутньому може призвести до виникнення непорозуміння і конфліктів. Зміна виду діяльності є причиною виникнення внутрішнього та міжособистісного напруження. Неможливість її зняття може призвести до порушень у процесі адаптації особистості до нового виду діяльності.

Позиціонування особистістю себе як посередника або медіатора в конфлікті є виявом регулятивної функції формування конфліктологічної компетентності. Лише з'ясувавши позиції, інтереси та цілі учасників конфлікту, посередник може сприяти здійсненню збалансованого вирішення конфлікту.

Рефлексивна функція формування конфліктологічної компетентності розкривається як здатність особистості до реконструкції ускладнень, що з'являються під час вирішення конфліктної ситуації. Вчасне і влучне визначення причин сприяє її продуктивному вирішенню. Ускладнення, які виникають на цьому етапі, можуть бути пов'язані з нечітким і некоректним окресленням власних позицій сторін конфлікту.

Провідною функцією формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів, яка проходить крізь усі вищеокреслені функції, є інтегративна функція. Її призначення полягає в тому, щоб ця компетентність мала продуктивний характер.

Аналізуючи роботи С. Філь, ми доходимо висновку, що процес формування конфліктологічної компетентності є етапним процесом [10; 11].

Наш погляд повністю збігається з думкою відомої дослідниці, що найпершим етапом формування конфліктологічної компетентності є опанування нових знань, вивчення теоретичної бази; відпрацювання нових навичок роботи щодо запобігання конфліктам і вирішення їх, навичок взаємодії з учасниками конфліктних ситуацій. Не маючи теоретичного підґрунтя, особистість апріорі позбавлена здатності до запобігання, розпізнавання та вирішення конфлікту.

Актуалізація досвіду і знань студентів щодо стратегій і моделей їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях є наступним етапом процесу формування конфліктологічної компетентності. Конфліктні ситуації, котрі

виникають у різний час і за різних обставин, вимагають від особистості швидкого реагування. Саме тому в нагоді їм стають стратегії й моделі поведінки в конфліктних ситуаціях, безпосереднє використання яких залежить від характеру конфліктної ситуації.

Наступним етапом формування конфліктологічної компетентності є аналіз досвіду студентів щодо стійких моделей поведінки в конфліктних ситуаціях, окреслення виявлених проблем і завдань навчання, відпрацювання базових комунікативних навичок. Кожна людина має власний стиль поведінки в конфлікті, який є незмінним за будь-яких обставин. Її комунікативні навички повинні мати конструктивний характер і сприяти ефективному вирішенню конфліктної ситуації. Саме тому під час навчання у вищому навчальному закладі важливим є відпрацювання базових комунікативних навичок у конфліктній взаємодії.

Не менш важливим, на нашу думку, є й наступний етап – практичне використання нових знань, відпрацювання вмій і навичок роботи з конфліктними ситуаціями. Повноцінна реалізація цього етапу можлива лише з використанням інноваційних, розвивальних методів навчання.

У роботах І. Козич ми знаходимо підтвердження власної позиції. Дослідниця зосереджує свою увагу на керованості процесу формування конфліктологічної компетентності. Керувати цим процесом можна двома шляхами. Перший реалізується в традиційному підході до професійної підготовки фахівців (студенти слухають лекції, виступають із доповідями тощо). У сучасному навчальному процесі цей підхід не є високоефективним для формування та розвитку компетентності особистості фахівця. Більш ефективним шляхом є дотримання компетентнісного підходу (використання й моделювання проблемних ситуацій, дискусії, ділові ігри тощо). У рамках цього підходу головним є розуміння необхідності й важливості конфліктологічних знань і вмій, які мають сприяти оптимальності та ефективності їхньої професійної діяльності [7].

Навчальні ситуації, ділові ігри, завдання в процесі формування конфліктологічної компетентності повинні імітувати умови реальної конфліктної взаємодії. На кожному етапі формування варто застосовувати засоби більш високого рангу, тобто такі, які мають можливість більш цілісного впливу. Цілісність впливу засобів кожного з етапів процесу формування конфліктологічної компетентності підготовлена засобами попередніх етапів, які б актуалізували й закріплювали зв'язки компонентів конфліктологічної компетентності.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал і посилаючись на вчення Л. Цой, ми можемо стверджувати, що формування конфліктологічної компетентності базується на п'яти специфічних блоках: наявність достатніх знань у галузі конфліктології; володіння технологіями профілактики, управління та мінімізації деструктивних форм конфлікту; володіння технологіями психогієни і стресостійкості в конфліктах; формування професійного типу мислення, до складу якого входять рефлексивність, методологічність, креативність, об'ємність; виконання професійно-етичного кодексу [13].

Звертаючись до засобів формування конфліктологічної компетентності, ми можемо відмітити, що Л. Цой одним із дієвих засобів визнає «конфлікт – метод». Дослідниця визначає «конфлікт – метод» як шлях пізнання та спосіб побудови раціональної діяльності, оволодіння конфліктною дійсністю з метою мінімізації деструктивних елементів конфлікту й повернення його в сприятливий, соціально позитивний напрям [14].

Отже, на основі теоретико-методологічного аналізу наукової літератури стосовно проблеми формування конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя ми можемо зробити такі **висновки з проведеного дослідження**:

1. Конфліктологічно компетентною є конфлікто- і стресостійка особистість.

2. Формування конфліктологічної компетентності в майбутнього фахівця може здійснюватися шляхом опанування конфліктологічних дисциплін; засвоєння окремих конфліктологічних умій у результаті вивчення загальноосвітніх дисциплін; розвиток соціально-психологічної компетентності в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; моделювання діяльності в конфліктогенному професійному середовищі в процесі викладання фахово-орієнтованих дисциплін.

3. Ефективним засобом формування конфліктологічної компетентності особистості є використання новітніх форм, методів і технологій у навчальному процесі.

4. «Конфлікт – метод» як один із засобів формування конфліктологічної компетентності дає змогу:

- розвивати рефлексивне мислення, стресостійкі якості особистості в конфлікті;
- мінімізувати деструктивні наслідки конфліктної ситуації;
- надавати необхідні засоби та методи роботи учасникам конфлікту;
- формувати нові конструктивні можливості пізнання конфлікту і шляхів його подолання.

Перспективою подальшого дослідження проблеми конфліктологічної компетентності вважаємо вивчення підходів і технологій формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів під час їх навчання у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережная Г.С. Формирование конфликтологической компетентности педагогов общеобразовательной школы : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.08 / Г.С. Бережная. – Калининград, 2009. – 336 с.
2. Болтунова Г.М. Подготовка будущих учителей к разрешению конфликтных ситуаций в педагогическом процессе : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г.М. Болтунова. – Ишим, 1990. – 195 с.
3. Ващенко І.В. Конфліктологія та теорія переговорів : [навч. посіб.] / І.В. Ващенко, М.І. Кляп. – К. : Знання, 2013. – 407 с.
4. Глазл Ф. Конфликтменеджмент. Настольная книга руководителя и консультанта / Ф. Глазл ; пер. с нем. Б.Г. Деев, Н.П. Банзелюк. – Калуга : Духовное познание, 2002. – 561 с.
5. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб : Питер, 2009. – 384 с.
6. Карамушка Л. Управління конфліктами в освітніх організаціях / Л. Карамушка. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
7. Козич І.В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / І.В. Козич. – Запоріжжя, 2008. – 254 с.
8. Лукашенко А.О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / А.О. Лукашенко. – Х., 2006. – 238 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 1976. – 520 с.
10. Філь С.С. Формування компетентності студентів університету у вирішенні конфліктів / С.С. Філь // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 2010. – Додаток 4. – Том IV (22). – С. 377–384.
11. Філь С.С. Етапи формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій / С.С. Філь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tme.umo.edu.ua/docs/5/11filpsp.pdf.
12. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта / Б.И. Хасан. – СПб. : Питер, 2003. – 250 с.
13. Цой Л.Н. Практическая конфликтология / Л.Н. Цой. – М. : Глобус, 2001. – 233 с.
14. Цой Л.Н. Современные образовательные технологии в обучении HR-менеджеров: путь к конфликтологической компетенции / Л.Н. Цой // Кадровик. – 2012. – № 3. – С. 122–128.